अबको सरोकार समृद्धि र विकास

डा. डमरुबल्लभ पौडेल

नेपाली अर्थतन्त्रमा नयाँ समस्या देखिन थालेका छन्। अघोषित नाकाबन्दी लम्बिँदै जाँदा छाया अर्थतन्त्रले आधिकारिक अर्थतन्त्रलाई नै छायामा पारेको छ। यसको प्रभावस्वरूप उच्च मूल्यवृद्धिसँगै बेरोजगार बढ्दा 'स्ट्याग्फ्लासन' को अवस्था देखिएको छ। देशको कुल जनसंख्याको करिब ३० प्रतिशतले अल्प-रोजगार मात्र गरिरहेको अवस्थामा प्रत्येक वर्ष श्रम बजारमा आउने साढे चार लाख नेपालीलाई रोजगार दिन नसक्दा प्रतिदिन १५ सयभन्दा बढी नेपाली वैदेशिक रोजगारमा जान बाध्य बन्नुपरेको छ। लामो बन्द र अस्थिरताले कारखाना तथा अनौपचारिक क्षेत्रमा काम गर्ने मजदुरलाई समेत बेरोजगार बनाएको छ। भूकम्पका कारण करिब तीन प्रतिशतले बढेको गरिबीलाई नाकाबन्दीले अझ तीव्रताका साथ बढाएको छ। सन् २०२२ मा अल्प-विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नति हुने र सन् २०३० बाट मध्य आय भएको देश बन्ने नेपालको योजनामा पनि तुषारापात हुने निश्चित छ। विगत दसकमा चार प्रतिशतभन्दा माथि जान नसकेको आर्थिक वृद्धिदर यस वर्ष भने नकारात्मक हुने लक्षण देखिएको छ।

संविधानसभामार्फत संविधान बनाउने नेपालीको सपना पूरा भए पनि देश अझै यथास्थितिकै भुमरीमा रुमलिएको छ। अध्ययनबिनाको सीमांकनले मधेस आन्दोलनलाई मलजल गरेको र यसले निकास नपाउँदा जनजीवन अस्तव्यस्त भएको छ। संविधानले कसैप्रति विभेद गरेको नभए पनि केही सीमित नेताहरूका व्यक्तिगत स्वार्थ पूरा गर्न सिंगै देश बन्दी बनाइएको छ। सानोतिनो समस्या संविधान संशोधन गरी समाधान गर्न सकिने प्रशस्त गुन्जाइस हुँदा पनि नेपाली जनतालाई अझ गरिब बनाउने खेल जारी छ। यी समस्या हुँदाहुँदै संविधान निर्माण र कार्यान्वयनसँगै नेपालमा मूल राजनीतिक एजेन्डा भने सकिएका छन्। संघीय संरचनाअनुरूप तीन तहको संरचना र यसअनुरूपको राजनीतिक, प्रशासनिक र आर्थिक ढाँचा बनाउनु नियमित प्रक्रिया हो भने अबको विशेष एजेन्डा आर्थिक विकास मात्र हो। कुनै बहानामा कसैले पनि यो एजेन्डाबाट बाहिर जाने दुस्साहस गर्न अब सम्भव छैन। वर्षौंदेखि थाती राखिएको विकासको एजेन्डामा अनिवार्य रूपमा प्रवेश गर्नैपर्ने अवस्था आइसकेको छ।

हाल नेपालमा दुईतिहाइ जनसंख्याले खेती गरी कुल गार्हस्थ उत्पादनमा एकतिहाइ योगदान गर्छन्। बाँकी एकतिहाइले गैरकृषि (उद्योग तथा सेवा) क्षेत्रमा काम गरी अर्थतन्त्रमा दुईतिहाइ योगदान गर्छन्। जतिसक्दो कृषिमा व्यवसायीकरण र यान्त्रिकीकरण गरी ठूलो जनसंख्या कृषिबाट गैरकृषिमा स्थानान्तर गरी रोजगार दिन सकिन्छ, आर्थिक विकासको गति उति नै चाँडो अघि बढ्छ। पंक्तिकारले टोकियो विश्वविद्यालयमा गरेको एक अध्ययनअनुसार नेपाली अर्थतन्त्रमा एक वर्षमा एक अर्ब रुपैयाँबराबरको उत्पादन गर्न औसतमा ११ हजार जना श्रमिकको आवश्यकता पर्छ। कृषि क्षेत्रमा एक अर्ब रुपैयाँबराबरको उत्पादन गर्न २३ हजार, उद्योग क्षेत्रमा १० हजार र सेवा क्षेत्रमा चार हजार श्रमिकको आवश्यकता पर्छ। कृषिभन्दा उद्योग र उद्योगभन्दा सेवा क्षेत्रको मूल्य अभिवृद्धि बढी हुने भएकाले श्रमिकको दक्षता र गुणस्तर पनि यसै क्रमअनुसार फरक रहेको हुन्छ। कृषि क्षेत्रमा अदक्ष श्रमिकको बोलवाला हुन्छ भने उद्योग र सेवा क्षेत्रमा अर्धदक्ष तथा दक्ष श्रमिकको आवश्यकता हुन्छ। अर्थतन्त्र कृषिबाट गैरकृषि क्षेत्रमा जाँदा अर्थतन्त्रमा कृषिको हिस्सा कम हुने र गैरकृषिको हिस्सा ठूलो हुने तथा श्रमिकहरूको दक्षता वृद्धि भई अर्थतन्त्रको वृद्धिदरसमेत उच्च हुन जान्छ। धेरै वर्षसम्म उच्च र दिगो वृद्धिदर कायम राख्न सके यसबाट आर्थिक विकास सम्भव हुन्छ। तसर्थ आर्थिक विकासका लागि उच्च प्रतिफल दिने वस्तु तथा सेवाको उत्पादनमा जोड दिनुपर्छ। तुलनात्मक लाभका क्षेत्रहरूमा केन्द्रित गरी लगानी बढाउन सके उच्च मूल्य अभिवृद्धि गरी विश्व बजारमा पर्यटन, जलस्रोत र नेपाली ब्रान्डका उत्पादन सजिलै लैजान सकिन्छ।

भारत तथा अन्य देशहरूमा निर्भर नभई विश्व बजारमा नेपालले हिस्सा खोज्ने हो भने तुलनात्मक लाभका नयाँ क्षेत्रहरूको पहिचान गर्नैपर्छ। अन्तरनिर्भरतामा आधारित आत्मनिर्भरताको विकासले देशलाई स्वाधीन अर्थतन्त्र निर्माणको बाटोमा लैजान्छ।

> अब जनतालाई आफ्नै जीवनकालमा देखिने गरी विकास भएको र जीवनस्तर उकालो लागेको हेर्ने उत्कट रहर र अभिलाषा छ। यसका लागि आर्थिक एजेन्डामा प्रवेश नगरी सुखै छैन।

कृषि क्षेत्रमा आत्मनिर्भर बन्ने हो भने व्यवसायीकरण हुनुपर्छ। भूमिसम्बन्धी ऐनको हालैको छैटौं संशोधनले भूउपयोग नीतिलाई कानुनमा बदलेर जमिनको उपयोगअनुसार वर्गीकरण गरेको छ। यसअनुसार कृषिको जमिनमा खेती मात्र गर्न पाइने हुँदा जमिनको सही सदुपयोग भई उत्पादकत्व बढ्ने अपेक्षा गर्न सकिन्छ। भूबनोट र हावापानीको विविधताअनुरूपको खेती लगाउने र ज्ञानमा आधारित खेतीको विकास गर्न सके जैविक उत्पादन गरी अमेरिका युरोप र जापान जस्ता मुलुकहरूमा उच्च हिमाली नाममा ब्रान्डिङ गरी नेपाली कृषिउपज बेच्न सकिन्छ। यसका लागि हामीले उच्च गुणस्तर भने कायम गर्नुपर्छ। गुणस्तर दिन सके मूल्य जति पनि लिन सकिने अवसर छ, किनकि हिमालयमा उत्पादित कृषिउपज अन्यत्र पाइँदैन। पैसा हुनेले गुणस्तर र ब्रान्ड हेर्छन्। ब्रान्डेड कृषि उत्पादनबाट नेपालले धेरै फाइदा लिने अवसर छ।

यसैगरी नेपाली मौलिक ब्रान्ड उत्पादन गर्ने उद्योगबाट हामीले ठूलो मूल्य अभिवृद्धि गरी फाइदा लिन सक्छौं। जस्तै- माउन्ट एभरेस्ट ब्रान्डको मिनरल वाटर, बियर, वाइन आदि उत्पादन गरी विश्व बजारमा बेच्न सकिन्छ। गुणस्तर उच्च दिन सके विश्व बजारमा राम्रो हिस्सा लिने अवसरसमेत प्रकृतिले नै प्रदान गरेको छ। जलविद्युत् उत्पादन गरी भारत तथा दक्षिण एसियालाई नै बजार बनाउने तथा उत्तरतिर सिल्क रोडसँगै जोडिएर बजार बढाउने अवसर पनि खुलिरहेको छ। नेपाली वित्तीय बजारमा तरलताको पनि कमी नभएकोले खेर गएको पानीबाट प्रशस्त विद्युत् उत्पादन गरी भारतलाई बजार बनाई अन्तरनिर्भर हुने ठूलो अवसर पनि छ। त्यसैगरी पर्यटनको विकासबाट देशको कायापलट गर्न सकिन्छ भने गोर्खा सेनाको प्रख्यातिलाई प्रयोग गरी नेपाली कम्पनीमार्फत विश्व बजारमा उच्च तालिमप्राप्त गोर्खा सेक्युरिटी सर्भिसका नाममा दक्षतामा आधारित वैदेशिक रोजगारसमेत सिर्जना गर्ने अवसर छ। जनशक्तिको दक्षता अभिवृद्धि गरी वैदेशिक रोजगारमा पठाउने व्यवस्था गर्न सकिए सेवा निर्यातबाट पनि उच्च मूल्य अभिवृद्धि भई आर्थिक विकासमा टेवा पुऱ्याउन सकिन्छ।

माथिका केही उदाहरण मात्र हुन्। दूर दृष्टिकोणसहितको नेतृत्व भए अब आर्थिक एजेन्डामा प्रवेश गर्न ढिलाइ गर्नु हुँदैन। देशलाई विकासको पथमा लैजान नसकिए संविधानमा उल्लेख भएका मौलिक हकको कार्यान्वयन गरी समावेशी र समतामूलक समाज निर्माण तथा नेपालीको जीवनस्तरमा परिवर्तन गर्न सम्भव छैन। किनभने यसका लागि ठूलो आर्थिक स्रोतको आवश्यकता पर्छ । अझै पनि राजनीतिक भागबन्डा, झगडा र व्यक्तिकेन्द्रित झीनो मसिनो राजनीतिक चिन्तनमा अल्झिएर नेपाली जनताको विकासको नैसर्गिक अधिकारलाई कसैले पनि व्यवधान गर्ने हक छैन। समयले यस्तै माग गरिरहेको छ।

अहिले नेपालमा १५/६० वर्षसम्मको आर्थिक रूपले सक्रिय जनसंख्या कुल जनसंख्याको ५७ प्रतिशत र १५/४० वर्षका युवाको संख्या ३८ प्रतिशत रहेको अवस्था छ। यस्तो युवा उभार रहेको जनसंख्यालाई हामीले उपयोग गरी आर्थिक विकास गर्ने सुनौलो अवसर देशमा छ, तर हामी विभिन्न दल, जात र क्षेत्रको राजनीतिका नाममा युवालाई विभाजित गरी स्वार्थ पूरा गर्ने पुरानै फर्मुलालाई निरन्तरता दिइरहेका छौं। के यसरी नै अझै पनि नेपाली जनतालाई भेडा बनाउन सकिन्छ ? के सचेत युवालाई बिदेसिन बाध्य पारेमा सधैंभरि आफ्नो फोहोरी राजनीति सफल भइरहन्छ ? के जनतालाई अझै पनि आश्वासनमा नै भुलाउन सकिन्छ ? अहँ सकिँदैन। अब जनतालाई आफ्नै जीवनकालमा देखिने गरी विकास भएको र जीवनस्तर उकालो लागेको हेर्ने उत्कट रहर र अभिलाषा छ। यसका लागि आर्थिक एजेन्डामा प्रवेश नगरी सुखै छैन। जुन दल र नेताले यसलाई पहिचान गर्न सक्दैनन्, ती बढारिएर जाने निश्चित छ। चाहे नयाँ शक्तिका नाममा वा पुरानै शक्तिका नाममा अबको देशको प्रमुख उद्देश्य आर्थिक विकास नै हो। रोजगारको सिर्जना र उत्पादकत्व वृद्धि नै हो।

राजनीति जनताका लागि हो, नेताका लागि होइन। जनताको चासो भनेको गाई कालो होस् कि कैलो होस्, दूध खान पाइयोस् भन्ने नै हो। त्यसैले बढीभन्दा बढी रोजगार सिर्जना गरी नेपालीलाई अदक्ष कामदारको रूपमा विदेशिन नपर्ने र शान्तिपूर्वक स्वदेशमा बसी मेहनत गर्दा जीवन धान्न सहज हुने अवस्थाको सिर्जना हुनु नै जनताका मुख्य सरोकारका विषय हुन्। कुन पार्टी र कुन नेता शक्तिमा पुग्ने भन्ने सबाल अब महत्त्वपूर्ण हुनु हुन्न। अबको सरोकार कसले जनताको जीवनमा साँच्चिकै परिवर्तन ल्याउन सक्छ भन्ने हुनुपर्छ। नेपाल र नेपालीको समृद्धि र विकास हुनुपर्छ। त्यसैले विकासको स्पष्ट दृष्टिकोण दिन नसक्ने नेता र दललाई अब जनताले भोट हाल्ने छैनन्।